

ad Verbum

WWW.ADVERBUM.LV

2008. gada 25. jūlijs. Nr. 7.

Daudzvalodības praktiskā pieredze

Ja ilgstoši neizdosies apmierināt pieprasījumu pēc tulkojuma latviešu valodā, cietīs latviešu valodas statuss Eiropas Savienībā, jo nāksies izdzēties ar mutisko tulkojumu citās valodās

Inga MELNGAILE

3. jūlijā Rīgā notika svarīgs tulkošanai veltīts pasākums – konference *Latviešu valoda Eiropas Savienībā – daudzvalodības praktiskā pieredze*, ko organizēja Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, valsts aģentūra *Tulkošanas un terminoloģijas centrs* un Eiropas Komisijas (EK) pārstāvniecība Latvijā. Konference pulcēja lielu dalībnieku un arī apmeklētāju skaitu, tādējādi apliecinot, ka daudzvalodības jautājumi interesē ne tikai ES iestādēs strādājošos tulkošanas speciālistus, bet arī mājās palikušos tulkotājus, terminologus un daudz valsts iestāžu darbiniekus.

Daudzvalodības jautājumus aplūkoja trīs aspektos: notika saruna par ES tiesību aktu tulkošanu (pieredzi un sadarbību), diskusija par latviešu terminoloģijas attīstību ES kontekstā un pārrunas par tulkotāju sagatavošanu un zināšanu pilnveidi.

Konferences goda viesis ES daudzvalodības komisārs Leonards Orbans (*Leonard Orban*) ievadvārdos uzsvēra tulkošanas lielo nozīmi ES darbībā, norādot, ka valoda ir savstarpējas bagātināšanās un integrēšanās līdzeklis. Viens no ES pamatprincipiem ir *vienotība dažādībā*. Tas nosaka arī vēlmi sniegt katram ES iedzīvotājam iespēju lasīt visdažādākos Savienības dokumentus un uzdot jautājumus savā dzimtajā valodā. Lai to varētu īstenot, neatsverami palīgi ir tulki, tulkotāji un terminologi. Orbana kungs atgādināja, ka Latvijas iedzīvotājiem gan piemīt tik ļoti vajadzīgās valodu prasmes, tomēr ES iestādēs joprojām ir vērojams liels latviešu valodas tulku (mutvārdu tulku) un tulkotāju (rakstisko tulkotāju) trūkums. Šobrīd Eiropas Savienībā strādā tikai 13 latviešu valodas mutisko tulku, kas ir daudz par maz, jo latviešu valoda ir otra pieprasītākā mutvārdu tulkojuma valoda tūlīt aiz angļu valodas. Šis fakts topošajiem tulkiem var liecināt par ļoti plašām darba iespējām. Taču tam ir arī negatīva puse – ja ilgstoši neizdosies apmierināt pieprasījumu pēc tulkojuma latviešu valodā, cietīs latviešu valodas statuss Eiropas Savienībā, jo nāksies izdzēties ar mutisko tulkojumu citās valodās. Līdz ar to veidojas mazliet paradoksāla situācija – ES savos centienos īstenot daudzvalodības principu saskaras ar dalībvalstu resursu trūkumu. Kā vienu no mutisko tulku nelielā skaita iemesliem komisārs minēja kādas papildu valodas zināšanu trūkumu. Tā kā ES iestādēs ir maz citas tautības tulku, kam latviešu valoda ir pasīvā darba valoda (valoda, no kuras var tulkot), mūsu tulkiem ir jāspēj kvalitatīvi tulkot ja ne no vairākām valodām, tad vismaz no angļu valodas latviešu valodā un otrādi.

Nedaudz cerīgāka situācija ir rakstiskajā tulkošanā. Taču arī šajā jomā kvalitatīvu speciālistu pietrūkst. Kā teica komisāra kungs, process nebeidzas ar tulkotāju pieņemšanu darbā, pēc tam ir jāizstrādā arvien jauna terminoloģija. Šajā jomā ES tulkotāji sadarbojas ar savas valsts ministriju ekspertiem un Tulkošanas un terminoloģijas centru (TTC). Tulkotāju galvenais uzdevums ir nevis pārrakstīt avotvalodas tekstu mērķvalodā, bet domāt par lasītāju un radīt lasāmu tekstu. Tieši tādēļ sadarbība terminoloģijas jomā ir ļoti būtiska.

Orbana kungs uzsvēra, ka dalība ES latviešu valodai dod iespēju turpināt attīstīties. Turklāt tulkošana ir viens no veidiem, kā nodrošināt saikni starp ES un Latvijas iedzīvotājiem, veicinot latviešu valodas dzīvotspēju. Arī EK Tulkošanas ģenerāldirektorāta vadītāja Margareta Rota (*Margareta Roth*) akcentēja domu, ka daudzvalodības princips katrai valodai nodrošina pastāvīgas tiesības. Lai arī Eiropas Savienībā ir 23 oficiālās valodas, tai ir arī viena kopīga valoda – tulkošana.

Konferencē runāja arī par to, kas ir izdarīts. Nenoliedzami, padarīta ir ļoti daudz. Liela atzinība pienākas Tulkošanas un terminoloģijas centram (TTC), kura paspārnē ir iztulkoti vairāki tūkstoši lapu pirms un pēc iestāšanās ES un izaudzināti jauni tulkotāji, kas šobrīd strādā gan ES iestādēs, gan tulko ES tiesību aktus tepat, mājās. Papildus tīmekļi pieejamajai terminu datubāzei TTC speciālisti izveidojuši arī metodiskus materiālus un vārdnīcas, kas ir neatsverams palīgs tulkošanas darbā. Kā atbilde uz jautājumu, kāpēc rodas arvien jaunas problēmas saistībā ar tulkošanu un terminoloģijas saskaņošanu, var kalpot TTC direktora Māra Baltiņa teiktā, ka tulkošanu var salīdzināt ar skrējēju mūža garumā. Eiropas Savienībā tas nav pabeidzams darbs – nav viena noteikta izpildes termiņa, jo arvien būs jauni tulkojami un saskaņojami dokumenti. Dokumentu tulkošanas process ir darāms un nekad nepadarāms darbs. Tieši tādēļ ir svarīgi meklēt aizvien jaunus sadarbības veidus, apmainīties ar idejām un pieredzi, atbalstīt gan Briselē un Luksemburgā, gan Rīgā un citās Latvijas pilsētās strādājošos ES tulkotājus.

Tulkošana – Eiropas istā valoda

Konferences sadaļā par tulkošanas procesu un pieredzi un sadarbību šajā jomā tika runāts par tiesību aktu finalizāciju (ES padomes juriste lingviste Ilze Eglīte), par nozaru ministriju ekspertu iesaisti ES tiesību aktu izstrādē (Finanšu ministrijas Nodokļu politikas departamenta direktore Daina Robežniece) un par Latvijas priekšlikumu saskaņošanas un terminoloģijas saskaņošanu, var kalpot TTC direktora Māra Baltiņa teiktā, ka tulkošanu var salīdzināt ar skrējēju mūža garumā. Eiropas Savienībā tas nav pabeidzams darbs – nav viena noteikta izpildes termiņa, jo arvien būs jauni tulkojami un saskaņojami dokumenti. Dokumentu tulkošanas process ir darāms un nekad nepadarāms darbs. Tieši tādēļ ir svarīgi meklēt aizvien jaunus sadarbības veidus, apmainīties ar idejām un pieredzi, atbalstīt gan Briselē un Luksemburgā, gan Rīgā un citās Latvijas pilsētās strādājošos ES tulkotājus.

ciālisti ir krietni pārslogoti.

Iespējams, skeptiķiem var rasties jautājums, kādēļ jātērē tik daudz finansiālo līdzekļu dokumentu un sežu tulkošanai? Atbilde ir gauzām vienkārša – jau Eiropas Kopienas dibināšanas līgumā ir paredzēts, ka ikvienam EK pilsonim ir tiesības rakstiski vērsties pie ES iestādēm jebkurā ES valodā un tajā pašā valodā saņemt arī atbildi. Šīs konferences daļas vadītāja Valda Liepiņa (EK Tulkošanas ģenerāldirektorāta Latviešu valodas tulkošanas departamenta 3. nodaļas vadītāja) uzsvēra: ja nenotiktu ES tekstu tulkošana, pilsoņiem, kuri nepārvalda svešvalodas, nebūtu iespējams bez svešvalodu apguves saprast likumus, kas jāievēro, pilnvērtīgi piedalīties ES dzīvē un dot savu ieguldījumu ES iestāžu darbā.

Tulkošanas process nebeidzas ar viena teksta pārtulkošanu, tādēļ ES tulkotāji iesaistās īpašas datorizētas tulkošanas atmiņas un datorizētu tulkošanas palīg līdzekļu izstrādē. Tulkotāji piedalās arī starpiestāžu terminoloģijas datubāzes *IATE* izveidē, ievietojot un apstiprinot tajā jaunus terminus. Tulkotājiem ir plašas darba iespējas: tulkošanu latviešu valodā un no tās veic gan Eiropas Parlamentā, Eiropas Komisijā, ES Padomē, Eiropas Revīzijas palātā, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejā, Reģionu komitejā, Eiropas Kopienai Tiesā, Eiropas Centrālajā bankā un ES Tulkošanas centrā. ES tekstus tulko ne tikai Briselē un Luksemburgā, ar šiem tekstiem strādā arī brīvīguma un līgumtulkotāji Latvijā – gan TTC tulkotāji, gan tulkotāji, kas sadarbojas ar ES izsludinātajos konkursos uzvarējušiem tulkošanas birojiem un aģentūrām. Tā kā šajā procesā ir ļoti daudz iesaistīto, Valda Liepiņa uzsvēra, ka ļoti svarīgi ir par izmantojamo terminoloģiju vienoties jau pirmajā tulkošanas un sadarbības posmā.

Protams, tulkošanas procesā rodas arī dažādas kļūdas. Daina Robežniece kā pamanāmākās nepilnības minēja nepareizu terminu lietošanu un tehniskās, frazeoloģiskās un stilistiskās kļūdas, kas, lai arī nemaina teksta būtību, apgrūrina tā lasīšanu. Neatbilstīgu terminu izplatību veicina arī kļūdaini termini no iepriekšējiem tulkojumiem, kurus turpina lietot arī nākamajos tulkojumos, kā arī tulkotāju nepareiza izpratne par kāda termina lietošanu. Komentējot tulkotājiem bieži izteiktos pārmetumus par neveiklo un neskaidro tulkojuma valodu, Ilze Eglīte sacīja: nav iespējams izcilā valodā uzrakstīt kaut ko, kā pamatā ir kas neskaidrs. Tulkotāju vienmēr saista oriģinālteksta važas – lai arī pateikts varbūt neveiklāk, ir jātulko tieši tas, kas rakstīts. Šeit arī jāpiemin gan teorija, gan prakse plaši pārspriestā ES tekstu daudzvalodības problēma. Tulkojamos tekstus nereti ir veidojuši cilvēki, kuriem angļu vai franču valoda ir svešvaloda, tādējādi jau sākotnēji tiek radīts smagnējs avoteksts, kura tulkojumā ir vēl grūtāk panākt gludu un labskanīgu valodu. Ja laiks un resursi ļautu, teksta skaidrību varētu meklēt pieejamos tulkojumu paralēltekstos, taču nereti realitātē laika un attiecīgo valodu speciālistu ir pārāk maz. Ir svarīgi atzīt, ka tulkojumu kvalitātes nodrošināšana ir process, kurā jāpiedalās vairākiem dalībniekiem, un nebūtu pareizi visās kļūdās vainot tikai tulkotājus. Sava atbildība ir jāuzņemas arī tiem ministriju darbiniekiem, kuri diezgan kūtri meklē iespējas sadarboties ar ES valodas speciālistiem, un atbildīgajiem valodas un tulkošanas politikas veidotājiem.

Labāk kokains nekā jokains

Konferences trešo daļu tās vadītājs Juris Baldunčiks (Ventspils Augstskolas profesionālās maģistra studiju programmas *Tulkošana un terminoloģija* direktors) sāka ar skanīgu jautājumu: “Kas var būt labāks par stabilitāti terminoloģijā?”, uzsverot, ka šajā jomā ir jāpievērš īpaša uzmanība trīs aspektiem: terminoloģijas koordinācijai, terminologu izglītīšanai un terminu izstrādes principiem. Tulkošanas procesā ļoti liela nozīme ir terminoloģiskajam nodrošinājumam. Šajā sakarā TTC direktora vietnieks Raimonds Apinis sniedza ieskatu terminoloģijas resursos, kas pieejami ES tiesību aktu tulkošanas procesa dalībniekiem, minot tādas terminoloģijas avotus kā esošie ES tiesību aktu tulkojumi, Latvijas Republikas tiesību akti, starptautisko tiesību aktu tulkojumi, elektroniskās terminu datubāzes un nozaru terminu vārdnīcas. Resursu ir diezgan daudz, taču tie jāizmanto apdomīgi un kritiski – lai arī ES un citu nozaru tekstu tulkošanā ir svarīgi ievērot terminu lietojuma konsekvenču un pēctecību, tulkotājs nedrīkst izmantot neatbilstīgu terminu tikai tādēļ, lai nodrošinātu konsekvenču ar iepriekšējiem tulkojumiem. Tā kā rodas arvien jauni termini un līdzinējie nereti noveco, terminoloģijai ir jāattīstās, taču terminoloģijas trūkumu nav iespējams pārvarēt bez sistemātiska terminoloģiskā darba, tādēļ ir jāveicina nozares speciālistu un organizāciju līdzdalība terminu resursu izstrādē.

EK Tulkošanas ģenerāldirektorāta Latviešu valodas tulkošanas departamenta 2. nodaļas vadītāja Iveta Rancāne-Abarte terminoloģijas darba organizāciju ES iestādēs raksturoja kā daudzpusīgu un darbietilpīgu procesu: tiek veidotas terminu tabulas un *IATE* datubāze, ko izmanto tulkotāji, tiek īstenoti arī centralizēti terminu apkopošanas/izstrādes projekti un notiek iestāžu terminologu sanāksmes, tādējādi radot materiālu, kas vēlāk atvieglo gan tulku, gan tulkotāju darbu ES iestādēs un ārpus tām. Terminoloģijas izstrādes un saskaņošanas procesa sarežģītās koordinācijas dēļ tulkotāji bieži vien saskaras ar nepilnīgi izstrādātiem, nesaskaņotiem vai arī vēlāk neapstiprinātiem citiem neizziņotiem terminiem. Terminu pieejamību ietekmē arī tulkotājiem pieejamā zināšanu bāze – ne visās nozarēs pastāv

Foto: ADVERBUM

Dalība ES latviešu valodai dod iespēju turpināt attīstīties. Margareta Rota (no kreisās), EK Tulkošanas ģenerāldirektorāta vadītāja, Juris Baldunčiks, Ventspils Augstskolas studiju programmas *Tulkošana un terminoloģija* direktors, Iveta Rancāne-Abarte, EK Tulkošanas ģenerāldirektorāta Latviešu valodas tulkošanas departamenta nodaļas vadītāja un Raimonds Apinis, Tulkošanas un terminoloģijas centra direktora vietnieks

stabilu un izstrādātu terminoloģiju. Pašlaik ar terminu krājumu bagātākās jomas ir aviācija, zivsaimniecība, ķīmija, veterinārija un informātika. Savukārt tādas jomas kā finanses, grāmatvedība, ekonomika un medicīna terminoloģijas pietrūkst. Visiem tulkotājiem būtu ieteicams ielāgot secinājumus, kas sasaucas arī ar Ilzes Eglītes teikto: labāk kokains nekā jokains. Valodas labskanībai ir liela nozīme teksta lasāmībā, taču nekas nav svarīgāks par teksta jēgas precizitāti. Valodas skaistuma upurēšana precizitātes vārdā ir pieļaujama, taču nedrīkst mainīt teksta ideju, *lai tikai smukāk izklausās*.

Kā kļūt par ES tulkotāju?

Konferences trešajā daļā izvērsās diskusija par tulkojumu sagatavošanu un to zināšanu pilnveidi. EK Tulkošanas ģenerāldirektorāta pārstāve Baiba Grandovska informēja, ka par tulkotāju ES iestādēs iespējams kļūt, piedaloties EPSO ierēdņu konkursos, slēdot pagaidu līgumus, kļūstot par ārsta tulkotāju, kā arī piesakoties praksē. ES tulkotājam ir vajadzīgas gan valodu, gan tematiskās zināšanas – ar izcilām dzimtas valodas un vismaz divu svešvalodu (starp tām noteikti jābūt angļu, franču vai vācu valodai) zināšanām nepietiek, tulkotājam ir arī nepieciešama zinātkāre un vispārēja izpratne par norisēm Eiropā un Latvijā. Speciālistiem, kam šķiet, ka viņiem piemīt gaidītās prasmes un kvalifikācija, tiek piedāvāta iespēja nokārtot pārbaudes procedūru. Valda Liepiņa stāsta, ka konkursa nokārtošana ir pirmais solis ceļā uz ierēdniecību. Ja iestāde, izskatot CV, nolēmj aicināt darbā jauno tulkotāju, sākas 9 mēnešus garš pārbaudes laiks. Pārbaudes laikā abām pusēm – darba devējam un tulkotājam – ir iespēja novērtēt, vai sadarbība veidojas sekmīga. Tulkotājam ir jāpierod pie ES tekstu specifikas, darba slodzes un, bieži vien, ļoti īsajiem izpildes termiņiem. Ja izveidojusies veiksmīga un atsaucīga sadarbība komandā, tulkotājs tiek apstiprināts ierēdņa statusā. Tulkotājam gan esot jāapzinās, ka liela daļa tulkojamo tekstu būs tiesību akti (direktīvas un regulas). Iespējams, tulkotājs būs pārsteigts, ka, tulkojot tiesību aktus, ir jāizmanto daudz iepriekš pārtulkotu izteicienu, kā arī jāievēro dažas vienošanās. Radošā pieeja darbā ar ES dokumentiem izpaužas citā veidā – tiecoties pēc skaidras valodas un pētot terminus, jo Komisijas tulkotāji bieži vien ir pirmie tiesību akta priekšlikuma sagatavotāji un attiecīgi terminoloģijas izstrādātāji. Plašāku informāciju par jautājumiem, kas saistīti ar darbu ES, ieinteresētie tulkotāji var atrast tīmekļa vietnē http://ec.europa.eu/dgs/translation/workingwithus/recruitment/translator_profile_en.htm.

Lai arī iepriekšēja pieredze tulkošanā nav svarīgāka ES prasība, tomēr jāatzīst, ka vairumam topošo speciālistu sagatavošanās ir nepieciešama. Tādēļ ļoti noderīga ir izglītība tulkošanā (augstākā izglītība ir EK prasība), kas topošajam speciālistam ļauj apjaust turpmākās profesijas būtību, tās pozitīvās un negatīvās puses. Iespējas izglītoties tulkošanas jomā Latvijā ir diezgan plašas. Topošajiem tulkiem un tulkotājiem tiek piedāvāts apgūt gan bakalaura, gan profesionālās augstākās izglītības, gan maģistrantūras studiju programmas. Augstāko izglītību un/vai maģistra grādu tulkošanā iespējams iegūt Ventspils Augstskolā, Latvijas Universitātē, Daugavpils Universitātē un Rīgas Tehniskajā universitātē. Īpaši jāakcentē Latvijas Universitātes piedāvātās augstākās profesionālās izglītības programmas (tajās var mācīties pēc bakalaura studiju pabeigšanas) *Tulks un Tulkotājs*, kas ir vienīgās ES atzītās tulkošanas programmas Latvijā.

Konference cēla gaismā vairākus sasāpējušus jautājumus, no kuriem galvenie ir nepietiekamais speciālistu skaits un sadarbības trūkums. Tika atgādināts, ka tulkošanas procesā piedalās visi – gan ārvalstīs, gan Latvijā iesaistītie speciālisti, tāpēc ir svarīgi pārkāpt ģeogrāfiskās robežas un likvidēt birokrātiskās un institucionālās barjeras, meklēt un audzināt jaunus tulkus un tulkotājus un visiem kopā rast jaunus risinājumus un izbaudīt tulkošanu kā mūžīgu skrējēju. ■

Viedokļi

Kā iespējams panākt lielāku stabilitāti ar ES saistītajā terminoloģijā un kā nodrošināt iesaistīto speciālistu auglīgāku sadarbību?

Juris Baldunčiks:

– Terminoloģijas kvalitāti un stabilitāti ES dokumentos var uzlabot:

1) ar efektīvāku tulkotāju un terminologu izglītību (bez TTC izstrādātās ES tiesību aktu tulkošanas rokasgrāmatas vēl jāpasākā *Angļu-latviešu tulkojuma viltusdraugu rokasgrāmata*, terminoloģijas izstrādes rokasgrāmata, juridisko tekstu rokasgrāmata, liela *Angļu-latviešu un latviešu-angļu juridiskā vārdnīca* un daži citi palīg līdzekļi);

2) ar detalizētiem terminu apstiprināšanas un labošanas noteikumiem;

3) ar speciālistu piesaistīšanu ne tikai no ministrijām, bet arī no augstskolām un pētniecības iestādēm;

4) ar maksimāli lielas terminu datubāzes izveidi.

Šobrīd Latvijā ir pietiekami plašas iespējas apgūt tulkošanu, vai varat palīdzēt topošajam speciālistam neapmaldīties piedāvājumos? Kāpēc, jūsuprāt, joprojām ir ievērojams tulkošanas speciālistu trūkums Eiropas Savienībā?

Andrejs Veisbergs (Dr. philol. habil.):

– Pašlaik studiju kvalitāte, manuprāt, tiek nodrošināta tikai Latvijas Universitātē un Ventspils Augstskolā, arī Kultūras akadēmijā, kur sniedz labu pamatu bakalaura studijās. LU piedāvā arī vienīgās ES iestāžu atzītās tulkošanas programmas – tās ir ļoti profesionālas, taču studentu nepilnīgās valodu zināšanas neļauj pilnīgi izmantot to sniegtās priekšrocības.

Lai gan vispārējais zināšanu līmenis, teiksim, angļu valodā, ir cēlies, patiesā zināšanu kvalitāte, kuru ES pieprasa no tulkiem un tulkotājiem, ir palielinājusies, kā tas noticis gandrīz visur. Turklāt speciālistiem ir jāzina vismaz divas svešvalodas – Latvijā tā atkal ir problēma. Vēl, protams, jāņem vērā latviešu valodas nivelešanās un nekvālitāte, kā arī nelielais cilvēku skaits, salīdzinot, piemēram, ar Poliju. Prasībām atbilstoši speciālisti pie tam ne vienmēr grib braukt uz Briseli/Luksemburgu vai pat strādāt ES iestādēs. Mēs taču esam diezgan eiroskeptiska valsts.

Vai ES sniegtās priekšrocības ir pietiekami lielas, lai izglītots un prasmīgs tulkotājs pamestu dzimteni un ierasto dzīvi, dodoties strādāt uz Briseli vai Luksemburgu?

Valda Liepiņa:

– ES piedāvā atbildīgu un aizraujošu darbu daudz kultūrā vidē, kas ļauj izmantot radošo iniciatīvu atvērtni, elastīgiem un zinātkāriem cilvēkiem. Tulkojot var paplašināt savas zināšanas par ES, tās politiku, iecerēm un iestādēm. Darbiniekiem tiek piedāvāts plašs mācību klāsts. ES tulkošanas dienesti piedāvā izaugsmes iespējas. Ja ir vēlēšanās mainīt ikdienas pienākumus, pēc dažu gadu darba tulkojuma amatā var pieteikties uz darbu citos ģenerāldirektorātos. Turklāt ES ierēdņa statuss nozīmē stabilitāti – labus dzīves apstākļus, nodrošinātus un regulārus ienākumus, finansiālas priekšrocības un pastāvīgu darbu. Darbs ar kolēģiem no visām ES dalībvalstīm un dzīve daudzvalodīgajā Luksemburgā vai Briselē paplašina redzesloku un stimulē izaugsmi. ■